

РОЛЬ ЦЕРКВИ ПРЕСВЯТОЇ ТРІЙЦІ У ВІЛЬНЮСІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА БІЛОРУСЬКОГО НАРОДІВ

В історії суспільно-політичного, культурного і релігійного розвитку українського народу велике значення належало Церкві, яка протягом віків була основою національного життя.

Історія церкви Пресвятої Трійці у Вільнюсі тісно пов'язана з українською національно-визвольною боротьбою.

Литовці останніми в Європі (1387 р.) прийняли християнство. Проте у Великому Литовському Князівстві (ВЛК), до складу якого до кінця 14 ст. ввійшли майже всі українські й білоруські князівства, за запрошенням великого князя Гедимінаса – засновника столиці ВЛК Вільнюса (1323 р.) переселялися з руських (сучасних білорусько-українських земель) різні ремісники, купці, вчені, які вже були християнами. І хоча християнські святині у Вільнюсі були збудовані набагато швидше (1348 р.), ніж Литва прийняла християнство, язичники жорстоко воювали з першими християнами. У дубовому гаю в 1347 р. були повішені три християни – Антоній, Іоан і Євстахій. Усі первомученики литовські були зараховані до лику святих київським митрополитом Алексієм ще в 1347 р.

На місці страти святих мучеників почали збиратися для молитов перші християни, на цьому місці пізніше була збудована дерев'яна церква і невеличкий монастир. В цій церкві Святої Трійці зберігалися мощі первомучеників до 1655 р., коли Вільно було загарбане російськими військами. Мощі святих було перенесено до московсько-православної церкви Святого Духа, де вони зберігаються до цих пір.

Незабаром монастир Святої Трійці стає одним із центрів східного християнства у Литві. З ченців цього монастиря походили, зокрема, митрополит Київський Макарій III, архіандрит віленський Ізосим. З плином часу дерев'яна споруда церкви руйнувалася.

Під час війни Речі Посполитої з московитами князь Костянтин Острозький запрягнувся в разі перемоги збудувати у Вільні дві церкви. Після перемоги над московським військом під Оршею в 1541р. князь Князь Острозький збудував у Вільні церкву св.Миколи і на місці

дерев'яних залишків величезну церкву Святої Трійці. На новозбудованій святині князь-переможець звелів зробити напис «На спомин побиття Москви і московських відступників».

Після проголошення Брестської унії митрополит Михайло Рогоза, а пізніше визначний митрополит Іпатій Потій почали впроваджувати унію у Вільні.

В 1596 р. до Вільно прибув навчатися купецькому ремеслу Іван Кунцевич, який поступово вирішив присвятити своє життя Богові та прийняти чернечий сан. Він вступає до монастиря при церкві Святої Трійці. В цьому ж році до Вільно приїжджає Іван Велямин Рутський, після навчання в університетах у Празі і Римі. Він за свій кошт заснував і утримував школу для хлопців. Після знайомства з Іваном Кунцевичем він вступає до Свято-Троїцького монастиря, разом вони розпочали відновлення церкви і монастиря. Ґрунтовна освіта і сміливі реформаторські починання Рутського та глибоке знання східного обряду Кунцевичем привели до розуміння потреби докорінної реформи чернечого чину. В 1617 р. церква і монастир Святої Трійці стають колискою створеного чину Василя Великого – єдиного чину, створеного на території Литви: були об'єднані всі василіянські монастирі Речі Посполитої. Чин святого Василя Великого об'єднував не тільки ченців, але і черниць. Перший василіянський жіночий монастир також був при церкві святої Трійці у Вільні.

В ті часи представники багатих родів Литви віддавали одного зі своїх дітей до монастиря, вони вступали до монастиря із багатим приданим. Засновницями новітнього жіночого монастиря у Вільні були представниці потужного і відомого в історії Литви і України магнатського роду Сапегів.

Реформований Йосифом Рутським та Йосафатом Кунцевичем василіянський монастир Святої Трійці протягом століття відігравав провідну роль у житті українців і білорусів Литви. І до цього часу вулиця носить ім'я Василянська.

Іншим визначним діячем православ'я, який під впливом св.Йосафата визнав ідею єдності, став відомий проповідник і полеміст, вчений Мелетій Смотрицький – автор першої слов'янської граматики. У литовському містечку Вевіс М. Смотрицькому встановлена пам'ятна дошка.

В кінці 16 ст. Вільно стає цетром книгодруку. Важко переоцінити значення Вільна в історії українського і білоруського письменства та друкуванні церковних книг. Це місто стало джерелом, з якого вийшли

перші друковані українські і білоруські книжки. У Вільні діяв перший білоруський і східнослов'янський друкар Франциск Скорина. Тут з'явилися перші друковані тодішньою офіційною руською мовою – спільною українсько-білоруською. Найвідомішою із друкарень була друкарня братів Мамоничів, в якій були видані безцінні для нашої культури видання, зокрема, Граматика словенська – перший опис тоді ще спільної українсько-білоруської мови. Мамоничі прийняли унію, в своїй друкарні вони друкували твори Петра Скарги, Іпатія Потія та ін.

Відразу після укладення Унії перед з'єднаною церквою виникла потреба виховання освіченого духовництва та чернецтва. В 1613 р. монастир Святої Трійці отримав від короля Сігізмунда III привілей щодо організації шкіл з грецькою, латинською, церковно-слов'янською та руською (тодішньою розмовною українсько-білоруською) мовами. А в 1615 р. від папи Павла XVI прийшов привілей про рівність єзуїтських та василіянських шкіл. Отримані привілеї дали звогу митрополитові Рутському створити цілу систему освіти як для потреб Церкви і Чину, так і для потреб усього руського народу.

Були засновані школи при монастирях на території теперішньої Білорусії, а на чолі всіх василіянських шкіл була духовна семінарія у Вільні, ректорами якої були архімандрити Свято-Троїцького монастиря. Поступово Вільно стає центром освіти, йому підпорядковується і духовна семінарія у Мінську. З самого початку Рутський засновує новіціят – після отримання освіти з Вільно ченці розсилалися по інших монастирях, а найздібніші випускники мали можливість вчитися за коштами Папи в папському алюмнаті.

Так, вже в перший період своєї просвітньої діяльності церква та монастир Святої Трійці заклали підвалини не тільки духовної єдності християн, але і національного відродження українського та білоруського народів. Завдяки цим підвалинам змогла розвиватися наша культура і наука, а самі народи успішно протистояли полонізації та русифікації, зберігаючи свою етнічну своєрідність.

Проте події, що трапилися незабаром – вбивство противниками Унії у Полоцьку Йосафата Кунцевича у 1623 р. і смерть подвижника єдності церков Велямина Рутського в 1637 р., а найважливіше – навала московського царського війська в 1655р., яке розграбувало Свято-Троїцький монастир, українсько-білоруське національно-релігійне життя у Вільні тривалий час не могло втрапити в усталене русло.

В 1720 р. Замойський синод доручив отцям василіянам активізувати виховну та друкарську справу всієї з'єднаної церкви. У Вільні знову почала діяти Богословська школа, а від 1750 р. конвікт (школа-інтернат) для дітей бідної шляхти. Особливо потрібно відзначити школу у м. Падубісая в західній Литві, яку заснували отці василіяни. Згідно джерел, в школі навчалося близько трьохсот учнів з усіх околиць. Це була школа з новаторськими методами навчання – василіяни не били дітей. Про внесок василіян в просвітницькій діяльності для населення краю свідчить те, що містечко перейменували в Базильонай (Василіяни). Після відновлення Незалежності Литви жителі містечка добилися, щоб їм була повернена заборонена в радянські часи назва населеного пункту Базильонай.

А біля школи з литовською мовою викладання (у містечку і околицях немає українців) був встановлений єдиний в світі пам'ятник василіянам як подяка за заснування школи.

З 1760 р. поновлюється видавнича діяльність в монастирі Святої Трійці. Уповдовж 1777–1787 років було повністю оновлене друкарське обладнання, до 1800 року видані 172 праці: літургічна література, календарі, підручники і навіть господарська література.

Особливого значення набула друкарня василіян у 1794 р. під час повстання народів Речі Посполитої проти російського панування. З василіянської друкарні виходили накази і універсали керівника повстання Т. Костюшки, прокламації. Разом із скасуванням унії на литовсько-білорусько-українських землях, загарбаних Росією, у 1845р. була скасована діяльність василіянської друкарні у Вільно.

В історії нашої церкви і народу Свято-троїцька друкарня у Вільні відіграла значну роль. Це була перша друкарня З'єднаної Церкви. Саме звідси пішли в світ безцінні тепер українсько-білоруські стародруки, тут поставала наша національна книговидавнича традиція.

Після остаточного приєднання литовських земель до Російської імперії та скасування З'єднаної Церкви для українців починаються довгі роки занепаду духовного центру східних католиків. Приміщення церкви і частина монастиря перейшла до православної московської церкви.

Неодноразово монастир перетворювали на в'язницю або на лікарню. У 1822–1839 рр. тут діяла царська політична в'язниця. 1825р. тут були ув'язнені учасники польського повстання філоматів, серед них – найвидатніший польський поет Адам Міцкевич (у 1830–1831 рр.). Тут також були ув'язнені учасники польсько-литовського визвольного

повстання проти російського царату, а в 1849 р. – один із очільників повстання Симон Конарський. Тому для поляків Свято-Троїцький монастир є одним із обов'язкових місць для відвідування під час їхньої подорожі до Литви.

Після проголошення відновлення незалежності Литви була створена ініціативна група зі створення української релігійної громади. 18 лютого 1991 р. була зареєстрована католицька спільнота східного обряду, а 4 липня того ж року Вільнюська міська рада передала у власність створеній релігійній спільноті приміщення церкви і монастиря.

Величезною є заслуга о.Володимира Прокопів, професора богослов'я, який проживав на той час в Литві після багатолітнього заслання в Казахстані, а також литовського духовенства, які були добре обізнані із мученицькою історією василіян і всієї греко-католицької церкви.

З самого початку відновлення діяльності української греко-католицької церкви Пресвятої Трійці у Вільнюсі церква та монастир стали не тільки духовним центром, але і культурним центром в цьому надзвичайно важливому для всіх українців і литовців історичному місці.

Тут проводяться різноманітні наукові конференції, літературні заходи, відзначення релігійних і державних свят. Завдяки співпраці з Вільнюським університетом і Українським католицьким університетом проводяться розкопки, археологічні експедиції, і вийшло у світ солідне видання обидвох університетів “На перехресті культур” литовською та українською мовами.

Докладніше про останні тридцять років діяльності василіян у місті Вільнюс та спільні культурні та просвітницькі заходи з громадою українців міста Вільнюса можна дізнатися із нещодавно виданих книг-наукових монографій Алдони Васіляускенє “Литва-Україна: релігія, наука, культура в діяльності вільнюських ченців-василіян” і “Чин Святого Василя Великого: із народу-народові” [1].

1. У Литві презентували книги з історії чернечого ордену УГКЦ. URL: www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2579922-u-litvi-prezentuvali-knigi-z-istorii-cernecogo-ordenu-ugkc.html; <https://missioner.com.ua/catalogue/novinki/lytva--ukraina-religiya-nauka-kultura-v-diyalnosti-vilnyuskyx-chenciv-vasyliyan/>